

JODEN IN HOORN

Ze zijn verdwenen de Hoornse Joden. Van wat lang een van de grootste Israëlitische gemeenten ten noorden van het IJ was, rest niet veel meer dan een aantal grafstenen en een enkel voorwerp in het Westfries Museum. Ook van het middelpunt van hun godsdienstig leven, de synagoge aan de Italiaanse Zeedijk, is niets meer over.

Deze zomer zullen er enkele manifestaties plaatsvinden die een klein stukje van het verleden van de Joodse gemeenschap weer tot leven zullen trachten te brengen. In de nieuwbouw op de plaats van de voormalige synagoge zal een gedenksteen worden onthuld die plaats en beeld van deze synagoge levend zal moeten houden. Naar aanleiding van deze onthulling organiseert het Westfries Museum een kleine tentoonstelling over leven en werken van de Joden in Hoorn. Gezien de belangstelling voor een groep mensen, die meer dan 300 jaar een niet weg te denken onderdeel van onze stadsgemeenschap hebben gevormd, is het wellicht zinvol ook in "Oud-Hoorn" aandacht te schenken aan de rol van de Joden in de Hoornse geschiedenis. Op de hierna volgende bladzijden zou ik vooral enkele onderwerpen naar voren willen halen, die in de tentoonstelling in het museum minder goed tot hun recht komen, zoals de verschillende Joodse groepen in hun verhouding tot de overheid en de ontwikkeling van de Joodse gemeenschap in de 18e en 19e eeuw.

De oudste verwijzing naar de aanwezigheid van Joden in Hoorn zou de straatnaam Jeudje of Jodenstraat kunnen zijn.

En daarbij komt direkt een probleem om de hoek kijken. De eerste die de naam Jeudestraat bezigt, is Vellius in de uitgave van zijn Chronijck van Hoorn uit 1604. Hij noemt deze straat bij het jaar 1566. Dat is bijzonder vroeg, te meer, als we aannemen, dat zo'n naam pas ingang gevonden zal hebben, als er reeds enige tijd Joden in Hoorn aanwezig zijn. Maar de eerste groepen Joden van enige omvang verschijnen pas in de laatste jaren van de 16e eeuw in onze streken. We zien dan af van enkele problematische vermeldingen uit de middeleeuwen. Met een groep Joden binnen zijn muren zo rond 1550 zou Hoorn voor Nederland een eenzame uitzondering vormen.

Maar Vellius schreef zijn Chronijck in 1604 en in dit laatste jaar kunnen er wel al Joden in Hoorn gewoond hebben. Waarschijnlijk heeft onze stadsgeschiedschrijver de toestand van 1604 teruggeprojekteerd naar 1566.

Een andere merkwaardigheid uit deze jaren is het verschijnsel, dat we onder de Joden een aantal tot het Jodendom overgegangene Nederlanders aantreffen. Er zijn aanwijzingen, dat we hier te maken hebben met Doopsgezinden, een godsdienstige groep die evenals de Joden aan vervolging bloot stond. Een bewijs voor de niet-Joodse identiteit van deze mensen vormt het veelvuldig voorkomen van de naam Ger onder hen. Ger, meervoud Geriem, betekent in het Hebreeuws een niet-Jood die tot het Joodse geloof is bekeerd,

Bekend zijn de namen van de schoenmaker Jean Rysen, in het Hebreeuws Jonathan Ger, en Hans Joostensz, die zich later Abraham Ger Abrahamsz laat noemen. Hij levert dan kosjere kaas, dat wil zeggen kaas die met inachtneming van de Joodse spijswetten is toebereid, aan de Portugese Joden in Amsterdam.*)

In de jaren kort voor 1600 komen dus de eerste grotere groepen Joden naar de Nederlandse gebieden. Ze zijn afkomstig uit Portugal. De talrijke Joodse bevolking van het Iberisch schiereiland had onder Arabisch bewind in de middeleeuwen daar een grote mate van vrijheid genoten.

Toen de Arabieren verdreven werden door de Katholieke vorsten van de kleine rijken in het noorden van het schiereiland, kwamen de Joden aan steeds heviger vervolging bloot te staan. Ze namen de wijk naar het wat meer tolerante Portugal, maar toen dit op zijn beurt aan de Spaanse expansiedrift ten offer viel, zochten ze elders een goed heenkomen. Deze vluchtelingen waren voor het overgrote deel welvarende handelslieden, die de wijk namen naar gebieden waarmee ze al handelskontakten hadden, zoals de Nederlanden. Het eerste bewijs, zwart op wit, voor hun aanwezigheid in Hoorn is een door schout en schepenen uitgevaardigde stadskeur van 1631. De magistraat spreekt in dit stuk over "Portugesen ofte Joden van Hamburch en andere plaatsen". Hoewel voor een deel afkomstig uit Duitse steden, ontmoeten we hier wel degelijk Portugese Joden of

*) Mededeling van de heer A.J. Poolman van Beusekom te Amsterdam.

